

Architectuur en Hergebruik: De Tweedehands Stad

Een stad wordt doorlopend hergebruikt. Tuinen worden pleinen, kantoren worden woningen, in fabrieken komen ateliers, grachten transformeren tot trambanen, oude grazerken keren terug als vloer, straatstenen worden muren en nieuwbouw wordt gebouwd als oudbouw. Plekken, gebouwen, constructies, infrastructuur, materialen, bouwstijlen: ze worden allemaal hergebruikt en komen steeds in nieuwe gedaantes of ingevuld met andere functies terug.

De Tweedehands Stad is doorleefd en opgeladen met geschiedenis. Deze doorleefdheid geeft aan design, meubelstukken en mode een grote meerwaarde: er wordt veel geld betaald voor origineel, retro en vintage. In de architectuur en stedenbouw speelt deze meerwaarde een minder zichtbare grote rol, alsof nieuw toch altijd beter is en een betere kwaliteit garandeert. In de stad zijn echter al heel veel succesvolle voorbeelden van hergebruik te vinden, vaak al van jaren terug, alleen zien of weten we dat niet meer. Waar het ooit vanzelfsprekend was, of gewoon bittere noodzaak om panden en materialen opnieuw te gebruiken, is sinds de jaren vijftig de nadruk steeds meer op 'nieuw' komen te liggen. Met als gevolg een sloop- en weggooi-cultuur, niet alleen in de architectuur overigens. Onder invloed van diverse ontwikkelingen is echter sinds een aantal jaren een omslag gaande. Allereerst is er het duurzaamheidsdenken waarin gepleit wordt voor het recyclen van gebouwen in plaats van deze te slopen, of jaren lang ongebruikt leeg te laten staan (terwijl de bouw van nieuwe kantoren almaar door gaat). Daarnaast is er het recente zoeken naar een onderscheidende identiteit van de stad, waar bestaande gebouwen met hun rijke geschiedenis deel vanuit maken en aan bijdragen. Aan het besef dat deze panden van grote waarde zijn hebben met name krakers, kunstenaars en ontwerpers bijgedragen – die zich veelal vestig(d)en in verlaten fabriekspanden of loodsen vanwege de goedkope en grote ruimte.

In Den Haag zijn tijdens de Dag van de Architectuur een groot aantal voorbeelden te zien van hergebruik: hergebruikte industriële panden als de RAC Hallen en de Fokker Terminal, tijdelijk hergebruik door kunstenaars in De Besturing, tot woningen getransformeerde scholen zoals de Grote Pyr en Goudenregen-hof, retro-architectuur op de Beeklaan en in Vroondaal, de 'gepimpte' ministeries van VWS en Financiën en op een groter schaalniveau zijn er de hergebruikskansen voor gebieden als het Gemeentelijk Industrie Terrein en de Binckhorst. Daarnaast richten twee speciale fietstours zich op toekomstig hergebruik: 'De Verborgene Verleiders Tour' o.l.v. architecten Job Roos en Corine Keus en kunstenaar Wilma Marijnissen voert langs onvermoede kwaliteiten van de Binckhorst die vragen om herwaardering en herbestemming. 'De Lege Stad Tour' o.l.v. architect/pubicist Iris Schutten en ontwikkelaar/architect Cihan Bugdaei bezoekt de ongeziene leegte in het Regentessekwartier die wacht op nieuwe invulling, zoals een kerk, een kantoorgebouw en een woning boven winkels. Om 16 uur start de afsluitende bijeenkomst in de RAC Hallen met o.m. de film De Tweedehands Stad en presentaties van architecten Hans van Heeswijk, Jan Körbes en Denis Oudendijk (Refune).

Slot Event

08 RAC Hallen / 16.00 – 19.00 / 1ste Van der Kunstraat 282-284
Film, presentaties, borrel, muziek. Bereikbaar met Tram 8, 9, 11 en 12
halte Jacob Catsstraat / Bus 18 halte Calandplein

De afsluiting van de Dag van de Architectuur in de RAC Hallen staat ook in het teken van hergebruik. In een decor verzorgd door de Haagse 'afvalarchitecten' Refune vindt de première plaats van de speciaal voor deze dag geproduceerde film 'De 2e hands Stad', naar een idee van Terry van der Heide (vz. BNA Kring Haaglanden). Na een bijdrage van wethouder Marnix Norder (Stedelijke Ontwikkeling, Volkshuisvesting en Integratie) over de gemeentelijke visie op hergebruik, geeft architect Hans van Heeswijk een presentatie. Van Heeswijk is bekend geworden met vele herbestemmingen zoals de Hermitage (Amsterdam) en het Graphic Design Museum (Breda) en hij tekent ook voor de ondergrondse uitbreiding van het Mauritshuis in Den Haag. Refune sluit af met een presentatie over hun werk en luistert de borrel op met hapjes en muziek.

**Dag van de Architectuur
Architectuur en Hergebruik**

**Den Haag 26 juni 2010
10.30 - 16.00 uur**

De Tweedehands Stad

**Slot Event in de RAC Hallen
16.00 - 19.00 uur**

www.dvda-denhaag.nl

**DAG VAN DE ARCHITECTUUR
16 JUNI 2010**

Ministerie van Financiën 22

Reyport 23

Vroondaal 24

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport 21

De IJsvis 17

Centrum 18

Nieuwe Kerk 18

Raad voor de Rechtspraak 19

ANNA 20

De Verborgene Verleiders Tour 14

Scheveningen 15

F.A.S.T The Hague 15

Derde Ambachtsschool 16

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport 21

BINK36 + HANGAR36 09

Fokker Terminal 10

Caballero Fabriek 11

Ateliercomplex De Besturing 12

Skatepark Sweatshop 13

Nietwe Beeklaan 05

Huishoudschool Laan van Meerdervoort 06

De Lege Stad Tour 07

Laakhaven / Binckhorst

RAC Hallen 08

Regentessekwartier

Goudenregen-hof 01

Theater De Regentes 02

Grote Pyr 03

Stichting DCR 04

Regentessekwartier

01 **Goudenregen­hof** / 11.00-16.00 / *Goudenregenstraat 34-36, 38 / Rondleidingen van 11.00 tot 14.00 elk uur door architect Jan van Huizen (max. 15 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Randstadrail 3 en Tram 12 halte Goudenregenstraat*

De Koninklijke Haagse Woningvereniging kocht in 2004 een voormalig schoolgebouw uit 1920 van gemeente Den Haag. Dit pand is verbouwd tot woningen voor alleenwonenden, werkzaam in maatschappelijk relevante beroepen zoals politie, zorg, onderwijs en kunst. De opdrachtgever en de architect Jan van Huizen (RS Roelleveld-Sikkens Architects) stelden zich ten doel de bijzondere kenmerken van het gebouw zo veel mogelijk te bewaren, zoals de betonnen balken met hun opleggingen, de geglaazuurde tegels aan de binnengevel, het trappenhuis met z'n details en een wandchildering van Wil Bouthoorn. De minieme aanpassingen aan de buitenzijde geven de gevel een minder streng aanzien en passen in stijl bij de oorspronkelijke architectuur.

02 **Theater De Regentes** / 11.00-16.00 / *Weimarstraat 63 / Rondleidingen om 13.00 en 14.00 (maximaal 20 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Randstadrail 3 halte Conradkade en Tram 11 & 12 halte Weimarstraat*

Ooit was De Regentes de grootste overdekte zwem- en badinrichting van Europa. In het uit 1920 daterende Art Deco gebouw heeft menig Hagenaar zijn zwemdiploma gehaald. In de jaren negentig moest het zwembad zijn deuren sluiten omdat het niet meer voldeed. Na diverse verbouwingen en het aanbrengen van nieuwe voorzieningen, groeide De Regentes uit tot een theater met vijf zalen en biedt het een breed scala aan muziektheater, opera, (wereld) muziek, dans- en jeugdvoorstellingen. De bijzondere architectuur met de authentieke elementen van het zwembad, zoals tegeltes, bewegwijzering en badholjes werd bij de renovatie bewaard door architectenbureau Atelier Pro.

03 **Grote Pyr** / 11.00-16.00 / *Waldeck Pyramontkade 16 / Rondleidingen van 11.30 tot 15.30 elk uur (max. 25 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Randstadrail 3 halte Elandstraat*

Sinds de jaren '80 van de vorige eeuw ontstaan projecten waarbinnen grote delen van de plannemakerij, verbouwing, onderhoud of beheer door huurende bedrijven of bewoners worden uitgevoerd. Het idee achter deze vorm van zelfbeheer en zelfwerkzaamheid is eenvoudig: een deel van de huur wordt niet met geld, maar met arbeid betaald. De Grote Pyr is zo'n plek. Deze meer dan honderd jaar oude en voormalige HBS is (en wordt nog steeds) verbouwd tot woon-werkpand. Architect Iris Schutten, die haar studio hier nog altijd heeft, leidde samen met een aantal andere architecten de verbouwing. In het gebouw bevinden zich naast woningen ook diverse bedrijven, waaronder een staal- en houtwerkplaats, bakfietsenwinkel, een cateringbedrijf en ateliers. Tevens is er een aantal publieke functies, waaronder het Van Kinderen Museum en restaurant De Hagedis. De verarming van het gebouw wordt grotendeels verzorgd door zelfgebouwde tegelkachels. Restaurant De Hagedis en De Theetuin zijn tijdens de Dag van de Architectuur geopend.

04 **Stichting DCR** / 11.00-16.00 / *De Constant Rebecqueplein 20A+B / Rondleidingen van 11.00 tot 15.00 elk uur (max. 20 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Randstadrail 3 halte Elandstraat en Tram 11 halte Weimarstraat*

DCR (De Constant Rebecque) is gevestigd in het voormalige kantoor van de oude Elektriciteitsfabriek aan het De Constant Rebecqueplein. De fabriek maakte deel uit van het voormalige Gemeentelijke Industrie Terrein, een gebied dat de komende jaren ingrijpend verbouwd zal worden. Het gebouw heeft sinds 2005 een culturele bestemming en wordt beheerd door Stichting DCR. In het gebouw bevinden zich 45 kunstenaarsateliers en studio's van creatieve bedrijven, drie gastateliers voor artiss-in-residence, een hout- en metaalwerkplaats, een tentoonstellingsruimte (Nest), een geluidsstudio (LOOS), een atelier voor choreografen (Danslab) en een theater (Het theater is verbouwd door het Haagse architectenbureau Qenep.

05 **Nieuwe Beeklaan** / 11.00-16.00 / *Hoek Beeklaan - Loosduinseweg / Rondleidingen: geen vaste tijden (max. 20 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Randstadrail 4, Tram 2 halte De La Reyweg en Tram 12 halte Loosduinseweg*

De Beeklaan diende vroeger met de Westerbeek als scheiding tussen twee polders. Vanwege de explosieve groei van de Haagse bebouwing werd in 1885 begonnen met de bouw van het Regentessekwartier, gevolgd door het Valkenboskwartier. Vanaf die tijd is de Beeklaan een belangrijke verbindingsstraat tussen twee wijken. Aan het begin van de Beeklaan is een nieuwbouwproject gerealiseerd, ontworpen door SCALA architecten. Op de hoek met de Loosduinseweg staat een toren met daaraan vast een statig gebouw dat zes verdiepingen telt. De overige vier blokken hebben ieder vier verdiepingen. De bebouwing in de zijstraten, de Noorderbeekstraat en de Teijlerstraat, is lager. In de gevel voor de buurt kenmerkende architectonische elementen hergebruikt: een combinatie van rood metselwerk met witte speklagen, siermetselwerk rond de houten kozijnen en erkers met originele profilering.

06 **Huishoudschool Laan van Meerdervoort** / 11.00-16.00 / *Laan van Meerdervoort 211 / Open ter bezichtiging / Bereikbaar met Randstadrail 3 halte Conradkade en Tram 11 halte Laan van Meerdervoort*

De Huishoudschool aan de Laan van Meerdervoort 211, van architect J.J. van Nieukerken, uit 1900 en het naastgelegen vroegere politiebureau aan de Archimedesstraat staan aan de vooravond van een metamorfose. Ze worden verbouwd tot tien appartementen, twee stadswoningen en een huissatsenpraktijk onder één dak. De Haagse architect Fred Bos heeft binnen de bestaande contouren twaalf woningplaatgronden getekend die de koper de mogelijkheid bieden om deze zelf in te delen. Beide gebouwen zijn rijk gedetailleerd, onder meer met een reliëf met de ooeivaar, de letters 'Huishoudschool' en het hoekreliëf onder het erkerentorentje. Daarnaast zijn er nog veel originele bouwelementen zoals het fraaie trappenhuis en terrazzo vloeren op de begane grond. Bij de renovatie en verbouwing worden deze zoveel mogelijk bewaard.

07 **De Lege Stad Tour** / 10.30-12.00 & 13.30-15.00 / *Let op: eigen fiets mee / Startpunt: braakliggende terrein hoek Esperantostraat en Zamenhofstraat / Aanmelden vanaf een kwartier voor aanvang van de tour, deelname op volgorde van aanmelding (max. 30 personen per keer)*

Leegstand is lang niet altijd negatief. De wenselijke leegstand van gebouwen, frictie-leegstand genaamd, zorgt juist voor beweging, voor verschuiving; beweging van en naar een nieuwe woning, betrekken van een kantoorgebouw en huisvesten van nieuwe (tijdelijke) functies in een wijk. Echter, aanhoudende leegstand zonder dat zich een duidelijk nieuwe functie aandient, zogenoemde structurele leegstand, heeft wel een negatief effect. Denk aan prachtige kerken, idyllische brugwachtershuizen, ruime kantoren en ondefinieerbare ruimten boven de winkels in de binnenstad. Hergebruik van deze waardevolle leegstaande ruimten is wenselijk.

Ook in en om de Regentessebuurt is veel leegstand. De Lege Stad Tour o.l.v. architect/publicist Iris Schutten en architect/ontwikkelaar Cihan Bugdaci voert langs voorbeelden van types leegstand die we overal in de stad, zowel in Den Haag als elders, tegenkomen. Met elk hun eigen verhaal, verklaring, geschiedenis en mogelijkheden. De centrale vraag is: hoe verhoudt Haagse nieuwbouwwplannen zich tot het herbergend vermogen van reeds bestaande, potentievolle gebouwen die leeg staan in de stad? Met kleine ingrepen, zowel beleidsmatig als bouwkundig en wellicht het belangrijkste, met een verandering in mentaliteit, veranderen deze lege hulzen in plekken vol energie in de stad. Fiets mee en ervaar onverwachte leegte in het hart van Den Haag.

Laakhaven / Binckhorst

08 **RAC Hallen** / 11.00-19.00 / *1ste Van der Kunstraat 282-284 / Afsluitende bijeenkomst van 16.00 tot 19.00 / Bereikbaar met Tram 12, 11, 8 en 9 halte Jacob Catsstraat / Bus 18 halte Calandplein*

De RAC Hallen bestaan uit twee hallen met een kantoorbijgebouw. De hallen werden in de 20e eeuw gebruikt als voertuigenopslag voor de Rijksautomobielen­centrale (RAC). In 2000 kocht de gemeente Den Haag het pand om het te

herontwikkelen tot nieuwe creatieve en culturele evenementenruimte. Het Haagse architectenbureau Braaksma & Roos tekende voor de verbouwing in deze herbestemming. Door rooktussen en het inpassen van een klimaatsysteem zijn de hallen geschikt gemaakt voor de nieuwe functie. Stichting RAC is verantwoordelijk voor de uitvoer en ontwikkeling van de diverse activiteiten.

09 **BINK36 + HANGAR36** / 11.00-16.00 / *Binckhorstlaan 36 / Rondleidingen van 11.30 tot 15.30 elk uur (max. 20 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Tram 16 en 17 halte Weteringsplein*

In 1918 en 1939 bouwde de toenmalige PTT de panden van BINK36 als centrale werkplaats en magazijn. Hier vond de ontwikkeling en het onderhoud van telecommunicatie-apparatuur plaats. Decennia later zijn de vier gebouwen door de nieuwe eigenaar woningcorporatie Vestia ontwikkeld tot een hotspot voor creatie, innovatie en ondernemerschap. Talentontwikkeling en ondernemerschap komen hier bijeen en leiden tot bijzondere producten en diensten, voorstellingen, evenementen en exposities. In BINK36 en HANGAR36 bevinden zich meer dan 200 organisaties, kunstenaars, architecten en creatieve ondernemers.

10 **Fokker Terminal** / 11.00-16.00 / *Binckhorstlaan 249 / Open ter bezichtiging / Bereikbaar met Bus 23 halte Binckhorstlaan*

De voormalige Anthony Fokker School uit 1959 kenmerkt zich door een 9 meter hoge hal van 35 meter breed en 68 meter lang. In deze hangar stonden de vliegtuigen opgesteld waar de studenten aan sleutelde. De hangar wordt overspannen door een staalconstructie met lange lichtstraten. Aan beide zijden van de hangarhal bevinden zich over twee verdiepingen klaslokalen die door een omloop worden ontsloten. Aan de voorzijde wordt de hal begrensd door de voormalige entreehal, motorruimte en kantine. Aan de achterzijde is de hangar over de volle breedte voorzien van hoge hangardeuren die helemaal geopend kunnen worden. De oude vliegtuighangar en 16 andere zalen zijn begin 2009 gerenoveerd naar een ontwerp van N3H Architecten. Onder de naam Fokker Terminal wordt het gebouw gebruikt als multifunctionele evenementenlocatie.

11 **Caballero Fabriek** / 11.00-16.00 / *Saturnusstraat 60 / Rondleidingen van 11.00 tot 15.00 elk uur (max. 15 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Bus 23 halte Binckhorstlaan*

Tot 1995 werden in de Caballero Fabriek sigaretten geproduceerd. De gemeente ontwikkelde het pand tot een bedrijfsverzamelgebouw voor creatieve en innovatieve bedrijven dat in 2006 open ging. Group A architecten verbouwde de fabriek en creëerde naast de werkuimtes, ook diverse vergaderzalen en evenementenruimtes. Het open en lichte karakter van het pand en de combinatie van moderne en originele details kenmerken de uitstraling van de CabFab. Het naastgelegen, voormalige ketelhuis heeft zijn industriële karakter behouden en kan worden gebruikt voor zakelijke evenementen.

12 **Ateliercomplex De Besturing** / 11.00-16.00 / *Saturnusstraat 91 / Bezichtiging, geen vaste tijden / Bereikbaar met Bus 23 halte Binckhorstlaan*

In 1967 wordt het pand waarin De Besturing is gehuisvest in gebruik genomen door Schottel Nederland, een bedrijf in vervaardiging van scheepsvootstuw- en besturingsinstallaties. Het gebouw bestaat uit een grote loods met een hijs- en takelinstallatie en een kantoorvleugel aan de voorzijde. In 1985 komt het leeg te staan, waarna de Kunstacademie het in 1990 als dependance in gebruik neemt. Uiteindelijk doet de gemeente het onder een bruikleenovereenkomst over aan creatieve / culturele bedrijven, die een toegevoegde waarde hebben voor de ontwikkeling van de Binckhorst. Dit is het begin van Stichting De Besturing. Op dit moment hebben 19 mensen met uiteenlopende disciplines een werkruimte in dit complex: van beeldendwerpers en beeldend kunstenaars tot architecten. Daarnaast heeft het complex twee projectruimtes die verhuurd kunnen worden.

13 **Skatepark Sweatshop** / 11.00-16.00 / *Binckhorstlaan 271 / Rondleidingen elk uur / Bereikbaar met Bus 23 halte Binckhorstlaan*

Skatepark Sweatshop is gevestigd in een oude papier-recycling fabriek op de Binckhorst. Het pand is speciaal voor het gebruik als skatepark herontwikkeld door Stichting Haagse Skate Unie en is geheel voor skaters en door

skaters uitgevoerd. Het concept van het park is dat de straat zo veel mogelijk naar binnen wordt gehaald. Zo is er - naast hout- veel staal en natuursteen in het park verwerkt. Ook wordt straatmeubilair gebruikt om op te skaten. Op de dag zelf zullen behalve rondleidingen ook verschillende presentaties, demonstraties en een expositie georganiseerd worden.

14 **De Verborg­en Verleiders Tour** / 10.30-12.00 & 13.30-15.00 / *Let op: eigen fiets mee / Startpunt: Trekvlietplein 32, Snackcar De Trekvliet / Aanmelden vanaf een kwartier voor aanvang van de tour, deelname op volgorde van aanmelding (max. 30 personen per keer)*

De Binckhorst is de tweedehands stad bij uitstek: alles wat de stad nodig heeft aan materialen en ruimte is hier te vinden. In de sloperijen worden auto's gerepareerd, gedemonteerd en in onderdelen zorgvuldig opgeslagen, geduldig wachtend op een nieuwe toepassing. Op het terrein van de voormalige gasfabriek wordt afval gescheiden, gesorteerd en gecomprimeerd. In hallen worden oude meubels, fietsen en gereedschap gerepareerd en nieuw leven in geblazen. Nieuwe en oude bouwmaterialen liggen in grote loodsen opgeslagen, klaar om opnieuw te worden gebruikt. Het industrieterrein heeft een mooie verzameling jaren '50 loodsen en bedrijfsgebouwen: de architectuur 'vintage' van deze tijd. In veel van deze loodsen zijn familiebedrijven gevestigd die al jaren ambachtelijke kwaliteit leveren, zoals timmerfabrieken, aannemers, drukkerijen, een verf­fabriek en een papierfabriek die de schaaltes maakt voor de typische Haagse hazelnootarta die op de Binckhorst wordt gemaakt.

Sommige bedrijfsgebouwen en loodsen hebben een (tijdelijke) nieuwe functie gekregen, zoals de voormalige Caballero Fabriek en Bink36. En er zijn meer van deze plekken die de potentie in zich dragen om een bijzondere bijdrage te leveren aan de toekomst van de Binckhorst. Er is alleen tijd en kennis nodig om de kwaliteit en potentie van deze plekken te gaan zien. De fietstour o.l.v. architecten Job Roos en Corine Keus en kunstenaar Wilma Marijnissen maakt hier een begin mee door de 'verborg­en ver­leiders' van de Binckhorst zichtbaar te maken.

Scheveningen

15 **F.A.S.T The Hague** / 11.00-17.00 / *Strandweg 1A / Rondleidingen om 12.00 en 15.00 uur (max. 15 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Tram 11 halte Scheveningen Haven*

Het tijdelijke surfdorp F.A.S.T - Free Architecture Surf Terrain - is in 2009 gebouwd op initiatief van Doen Evenementen naar een ontwerp van Stephan Rektorik. In F.A.S.T. zijn o.m. een surfwinkel, bar en restaurant, werk- en slaapplekken, boardopslag en Muzee Scheveningen gevestigd. F.A.S.T mag ongeveer twee jaar functioneren, alvorens de eerste heipalen de grond ingaan van de geplande nieuwbouw. Het Haagse kunstenaarsinitiatief Satellietgroep heeft een artist-in-residence annex zeewerkplaats genaamd BADGAST geopend in twee op elkaar gestapelde zeecontainers. Dit is een ontwerp van afvalarchitecten Refunc (die tijdens de slootbijeenkomst ook een presentatie zullen geven). In de bunker onder het terrein is het Bunkermuseum gevestigd.

16 **Derde Ambachtsschool** / 11.00-16.00 / *Zwaardstraat 16 / Rondleidingen van 11.00 tot 15.00 elk uur (max 25 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Tram 11 en 1 halte Duinstraat*

De Derde Ambachtsschool is een van de twee scholen uit het oeuvre van de architect Jan Duiker. Duiker behoort tot de belangrijkste architecten van het Nieuwe Bouwen. In deze vooroorlogse stroming werd gebouwd met moderne materialen als glas, beton en staal en stonden lucht, licht en hygiëne centraal. De school bevatte 21 leslokalen voor onder andere schilders, elektriciens en machinebankwerkers en aan de straatzijde een conciergewoning, materialen­depot, ingang, garderobes, rijwielstalling en transformatorhuis. De school werd in de jaren '90 van de sloop gered, waarna het door door HVE architecten werd gerenoveerd en herbestemd tot bedrijfsverzamelgebouw. Het pand is sinds 2004 eigendom van Vereniging Hendrick de Keyser die zich inzet voor het behoud van architectonisch of historisch belangrijke gebouwen en hun interieur in Nederland.

17 **De IJsv­is** / / 11.00-16.00 / *Dr. Lelykade 58 / Rondleidingen van 12.00 tot 14.00 elk uur (max. 25 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Tram 11 en 9 halte Doornstraat*

In plaats van 'onbruikbaar' geworden panden zoals koelhuisen, pakhuizen, rokerijen en ijsfabrieken te slopen, kun je ze ook een tweede leven geven. Bijvoorbeeld door de platte daken te bebouwen met lichtgewicht constructies. Hierdoor blijft het karakteristieke ensemble van de diverse panden behouden en wordt een nieuwe laag toegevoegd. Dat laat De IJsv­is zien, een project van Eric Vreedenburgh (Archipelontwerpers). Hij realiseerde ook Penthouse Harbour View op een bestaand pand aan de korte zijde van de haven.

Centrum

18 **Nieuwe Kerk** / 11.00-16.00 / *Spui 175 / Open ter bezichtiging / Bereikbaar met Randstadrail 3 en 4, Tram 2 en 6 halte Spui en Tram 8, 9 en 15 halte Kalvermarkt Stadhuis*

Midden in het stadshart van Den Haag staat al sinds 1656 de Nieuwe Kerk, ontworpen door timmerman P. Noorwits met assistentie van B. van Bassen. Door de sterke afname van het aantal kerkgangers is eind jaren '60 van de vorige eeuw besloten de Nieuwe Kerk van haar kerkelijke functie te onthef­fen. Vervolgens is de Nieuwe Kerk grondig gerenoveerd en geschikt gemaakt voor zeer uiteenlopende evenementen. Zo zijn o.m. de grafkelders uitgegraven waardoor, naast de traditionele kerkzaal op de begane grond, een aparte en extra ontvangstruimte in het souterrain ontstond. De gracht rondom het gebouw is gedempt, maar de kerk ligt nog steeds in een prachtige ommuurde tuin waar zich ook het grafmonument van Spinoza, de beroemde 17e eeuwse filosoof, bevindt.

19 **Raad voor de Rechtspraak** / 11.00-16.00 / *Kneuterdijk 1 / Rondleidingen / Let op: Legitimatie verplicht / Bereikbaar met Tram 1, 17 halte Buienhofen Bus 22, 24 halte Kneuterdijk*

In het oude bankgebouw van de Nederlandse Handelsmaatschappij, later bekend als de ABN Bank, is nu de Raad voor de Rechtspraak gevestigd, de schakel tussen de gerechten en de minister van Justitie. Het pand is gebouwd in 1924 en ontworpen door de gebroeders Van Nieuwkerk. Het was toen een state-of-the-art bankgebouw met een volledige betonnen constructie en mechanische ventilatie. Architect Marc van Roosmalen heeft het gesloten gebouw transparant gemaakt. De kuisdeuren staan weer open en men kan vanaf de kluis door de glazen vloer tot aan het dak kijken.

20 **ANNA** / 11.00-16.00 / *Anna Paulownastraat 76 / Ingang aan de zijkant Rondleidingen om 12.00 en 14.00 uur (max. 25 personen per rondleiding) / Bereikbaar met Tram 1 en bus 20 en 24 halte Vredespleis*

ANNA is de voormalige dependance van de Rijksvoorlichtingsdienst in de Anna Paulownastraat. Het pand is in 1936 ontworpen door A.J. van Eck voor Kodak en gaat in de nabije toekomst de Franse Ambassade huisvesten. In de tussentijd heeft ANNA Vastgoed & Cultuur het pand in tijdelijk beheer en omgedoopt tot ANNA. Op 15 februari 2008 ging ANNA open voor het publiek. ANNA bestaat uit vijf verdiepingen en heeft een oppervlakte van ruim 3.000 m². In de kelder zijn verschillende projectruimten voor beeld en geluid. In het oude archief is een klein theater ingericht. De ruimtes op de begane grond worden regelmatig gebruikt als dagkantoor, project- of vergader­ruimte. Op de eerste etage hebben verschillende creatieve ondernemers hun intrek genomen. De tweede etage wordt gebruikt als presentieruimte voor kunst en gerelateerde activiteiten. Een seventies-room met keukenfaciliteiten bevindt zich op de derde etage. Op de vierde zijn twee filmzalen.

21 **Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport** / 11.00-16.00 / *Parnassusplein 5 / Rondleidingen: geen vaste tijden (max. 25 personen per rondleiding) / Let op: Legitimatie verplicht / Bereikbaar met Randstadrail 3 en 4 / Tram 2, 6, 8, 9, 15, 16 en 17 halte Centraal Station*

De departementsgebouwen van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport zijn ontworpen door de Amerikaanse architect Michael Graves en de Nederlandse architect Sjoerd Soeters.

Graves tekende voor het gebouw met de twee puntdaken, genaamd Castalia. Soeters was verantwoordelijk voor Helicon, de drie lagere gebouwen. Castalia heeft wat weg van een groot grachtenpand, ook de vensters herinneren aan de 17e eeuw. Met de twee blauwe daken kreeg Castalia zijn karakteristieke uiterlijk. Waar Michael Graves teruggrijpt op de architectuur van de Gouden Eeuw, heeft Sjoerd Soeters voor een Haagse verwijzing gekozen. De horizontale witte lijsten zijn een belangrijk element van de bouwstijl in vele Haagse wijken. Dat aspect is duidelijk terug te zien in de panden van Helicon, met zijn witte lijsten gevat in rood baksteen.

22 **Ministerie van Financiën** / 11.00-16.00 / *Korte Voorhout 7, ingang via Cusuarie­straat / Bezichtiging / Let op: Legitimatie verplicht / Bereikbaar met Tram 17 halte Korte Voorhout*

Het Ministerie van Financiën is ontworpen door J. Vegter en dateert uit 1975. Het is het laatste gebouw dat een rijksbouwmeester zelf ontwierp. Het gebouw was één van de beste voorbeelden van het bouwen in ruw beton, verwant aan het brutalisme. Dit ruwe karakter is deels verloren gegaan door de renovatie die Meyer en Van Schooten Architecten uitvoerden van 2006 tot eind 2008. Ervoor in de plaats kwam meer transparantie en het gebouw maakt als geheel een opener en lichtere indruk. De centrale hal vormt het hart van het ministerie en geeft een goed zicht op de vergader- en kantoorruimtes. De hal is deze dag open voor publiek.

23 **Reypoort** / 12.15-13.15 / *Vrijstraat­hof aan de De La Reyweg (ongeveer tussen huisnummer 530 - 540) / Bereikbaar met Bus 25 halte De La Reyweg*

Deze dag wordt om 12.15 bij de poort bekendgemaakt welke visies verder ontwikkeld mogen worden om uiteindelijk mee te dingen naar de hooftprijs: realisatie van het plan / Er is gelegenheid om hier te lunchen

In 1925 werden in opdracht van de toenmalige woningstichting Patrimonium zo'n 100 woningen en twee pakhuizen gebouwd aan de De La Reyweg, Durbanstraat en Vrijstaathof in Transvaal-Zuid. Het ontwerp was van L. Cusell en J.N. Munniks. De Reypoort vormde de toegang tot de Vrijstaathof, een binnenhof met woningen. De poort maakt nog altijd onderdeel uit van de straatwand aan de De La Reyweg. De oorspronkelijke woningen achter de poort zijn in het kader van de herstructurering gesloopt en in 2009 vervangen voor nieuwe eengezinswoningen naar ontwerp van HVE architecten. De woningen bovenop de Reypoort zijn eveneens gesloopt, maar de plannen voor vervanging zijn nooit uitgevoerd. Woningcorporatie Staedion, waarin Patrimonium in 1999 is opgegaan, heeft een ontwikkelprijsvraag uitgeschreven om de opbouw te realiseren. De opgave vraagt om een visie waarin ontwerp, uitvoering en exploitatie gecombineerd zijn door een samenwerking tussen ontwerper en opdrachtgever/indebuiker.

Vroondaal

24 **Vroondaal** / 11.00-16.00 / *Vroonho­velaan 2 / Bereikbaar met Tram 2, halte Kraayensteinlaan.*

Vanaf 11.00 uur vinden vanaf Landgoed Vroondaal helikoptervluchten plaats verzorgd door Helicon Helicopter Services. Vanuit een Robinson 44 met grote ramen hebben de inzittenden een mooi uitzicht over de stad / Maximaal 4 personen per vlucht voor €38,50 p.p. (pijnen is op locatie mogelijk / Reserveren is niet nodig

Vroondaal is de nieuwe villawijk van Den Haag, gelegen in het natuur- en recreatiegebied Madestein vlakbij Kijkduin. De naam Vroondaal is afkomstig uit de vroege Middeleeuwen toen vrije boeren, de "Vronen", hier grote landerijen beheerden en bewoonden. Het Vroondaal van nu grijpt terug naar die vrijheid en ruimte van weleer. Waar enkele jaren geleden nog kassen stonden, is nu een exclusief woongebied verrezen waar de consument zelf bepaalt hoe hij of zij wil wonen. Hierdoor is een bijzondere diversiteit in architectuurstijlen ontstaan, van boerderietes en notariswoningen tot moderne villa's. Naast particulier opdrachtgeverschap worden er ook woningen en appartementen projectmatig ontwikkeld. In de Vroonhof zijn diverse presentaties te zien en is een flyer te krijgen met informatie over de architectuur van verschillende huizen.

Info

25 **Algemeen Informatie Punt** / 11.00-16.00 / *Informatiecentrum Den Haag Nieuw Centraal / Koningin Juliana­plein 7. Bereikbaar met Randstadrail 3 en 4 / Tram 2, 6, 8, 9, 15, 16 en 17 halte Centraal Station. Let op: in verband met de Veteranendag zijn diverse wegen afgesloten en rijden sommige trams een aangepaste route: www.veterandag.nl*

Het Algemeen Informatie Punt van de Dag van de Architectuur bevindt zich in het Informatiecentrum Den Haag Nieuw Centraal. Hier kunt u terecht met vragen over de gebouwen, de tours en de bereikbaarheid.

Voor informatie over de ontwikkelingen op Scheveningen kunt u deze dag terecht bij het Informatiecentrum Scheveningen op de boulevard, Strandweg 11.

Organisatie informatie: SPITZ congres & event, 070-3609794, event@spitz.nu

www.dvda-denhaag.nl

Colofon

De Dag van de Architectuur is een initiatief van de Bond van Nederlandse Architecten (BNA). In Den Haag wordt de Dag van de Architectuur georganiseerd door de Stichting Dag van de Architectuur Den Haag i.s.m. BNA Kring Haaglanden, gemeente Den Haag, Haags Architectuurcafé (HaAC), Stroom Den Haag en Bouwfonds Ontwikkeling.

Organisatie: SPITZ congres & event, vijf.5 organisatie & communicatie, HaAC, Stroom Den Haag.

Grafisch ontwerp en fotografie: Peter Zuiderdijk

Zwart-wit fotografie is afkomstig uit de collectie Haags Gemeentearchief. Zwart-wit foto Fokker Terminal door Leo van den Kleij. Zwart-wit foto Raad voor de Rechtspraak door Gerard P. Fieret. Met dank aan de deelnemende gebouwen en organisaties en bedrijven.

Bouwfonds Ontwikkeling heeft in samenwerking met de gemeente Den Haag nieuwe woongebieden in Den Haag ontwikkeld. Zo wordt het voormalig agrarische (glastuinbouw) gebied Madestein nu getransformeerd tot het nieuwe woongebied Vroondaal. Het project De Nieuwe Beeklaan heeft het begin van deze karakteristieke straat een nieuw gezicht gegeven.

Als een van de grootste gebiedsontwikkelaars van Europa is Bouwfonds Ontwikkeling al meer dan 60 jaar actief om vooruitgang daar te realiseren waar het telt: de woon- en leefomgeving. We investeren op kleine schaal in hoogwaardige innovaties en passen bewezen innovaties op grote schaal toe. Energie-zuinig en duurzaamheid zijn hierbij kernbegrippen. Dankzij samenwerking met de lokale Raobanken kunnen wij bovendien daadkrachtig inspelen op specifieke, lokale omstandigheden. Het profijt hiervan is zichtbaar in de kwaliteit van de gebiedsontwikkeling.

